

Οι απαιτήσεις του κεφαλαίου οδηγούν σε μακροχρόνια κρίση

του Ηλία Ιωακείμογλου

Τα χρηματοοικονομικά προϊόντα, όπως και το χρήμα, αποτελούν δικαίωμα επί της μελλοντικής παραγωγής, δικαίωμα επί του μελλοντικού εισοδήματος που πρόκειται να παραχθεί από την πραγματική οικονομία, δηλαδή από την εργασία και τα μέσα παραγωγής που αυτή θέτει σε κίνηση προκειμένου να παραχθούν εμπορεύματα. Τα χρηματοοικονομικά προϊόντα αποτελούν "πλασματικό κεφάλαιο" (κατά την έκφραση του Μαρξ) του οποίου η συσσώρευση αποσυνδέεται από την συσσώρευση του πραγματικού κεφαλαίου, της πραγματικής παραγωγής που παράγει τα εισοδήματα που τελικά θα μοιραστούμε. Αυτή η ιδιότητα των χρηματοοικονομικών προϊόντων, του πλασματικού κεφαλαίου, των χάρτινων ομοιωμάτων του πραγματικού κεφαλαίου, αποτελεί το θεμέλιο της σημερινής κρίσης: Η συσσώρευση όλων αυτών των χρηματιστικών τίτλων που κλήθηκαν να λειτουργήσουν ως κεφάλαιο στη διάρκεια των τελευταίων είκοσι ετών, βρέθηκε τελικά σε αναντιστοιχία με την προσδοκώμενη μελλοντική παραγωγή της πραγματικής οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, το δικαίωμα επί της μελλοντικής παραγωγής που αντιπροσωπεύουν τα χρηματοοικονομικά προϊόντα και το συσσωρευμένο πλασματικό κεφάλαιο, διογκώθηκε σε τέτοιο βαθμό - ιδιαίτερα χάρη στα χρηματοπιστωτικά παράγωγα- ώστε υπερέβαινε πλέον το ύψος της προσδοκώμενης μελλοντικής παραγωγής, το ύψος του μελλοντικού εισοδήματος που είναι ικανή να παράξει η πραγματική οικονομία. Από τη στιγμή που αυτό έγινε αντιληπτό, είχε ξεκινήσει η κρίση.

Δεν υπάρχει τίποτα στην ελεύθερη λειτουργία του καπιταλισμού που να εξασφαλίζει την αρμονική μεγέθυνση της χρηματοπιστωτικής σφαίρας και του παραγωγικού τομέα της οικονομίας, τίποτα που να συγχρονίζει την συσσώρευση του πραγματικού κεφαλαίου και του πλασματικού κεφαλαίου. Αντιθέτως, αποτελεί πλέον δεδομένο της οικονομικής ιστορίας ότι εάν υπάρχει μια σχέση μεταξύ της συσσώρευσης του πραγματικού και του πλασματικού κεφαλαίου, αυτή είναι μια σχέση που παράγει ανισορροπία. Διότι, η υψηλή κερδοφορία των χρηματοοικονομικών προϊόντων αποτελούσε, επί δεκαετίες, το

εναλλακτικό όφελος (opportunity cost) των επενδυτικών σχεδίων της πραγματικής οικονομίας: με άλλα λόγια, για να υλοποιηθεί μια παραγωγική επένδυση, έπρεπε να έχει προσδοκώμενη κερδοφορία συγκρίσιμη με τις αποδόσεις του χρηματιστικού κεφαλαίου. Η ίδια η ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα, λοιπόν, με τα υψηλά και εύκολα κέρδη που προσέφερε, ήταν η αιτία της βραδείας συσσώρευσης κεφαλαίου στον παραγωγικό τομέα της οικονομίας. Μοιραία, ο χρηματοπιστωτικός τομέας αναπτύχθηκε ταχύτερα από τον παραγωγικό τομέα, και μαζί με αυτόν η απαίτηση του πλασματικού κεφαλαίου επί της μελλοντικής παραγωγής εμπορευμάτων.

Η παραπάνω περιγραφή, παρά την ορθότητά της, ενδέχεται να δημιουργεί την εντύπωση ότι το χρηματιστικό κεφάλαιο έχει παρασιτικό χαρακτήρα. Ωστόσο, το χρηματοπιστωτικό σύστημα αποτελεί οργανικό και όχι παρασιτικό στοιχείο της καπιταλιστικής οικονομίας διότι επιτελεί μια σειρά κρίσιμων λειτουργιών: συγκεντρώνει και διοχετεύει χρήμα το οποίο δεν χρησιμοποιείται από τους καταθέτες και το διαθέτει ως χρηματικό κεφάλαιο στις επιχειρήσεις, δημιουργεί χρήμα (κυρίως ως χρηματικό κεφάλαιο) προεξοφλώντας την δυναμική της ανάπτυξης της οικονομίας και της συνακόλουθης αύξησης των εισοδημάτων, επιτρέπει τη γρήγορη μετακίνηση του κεφαλαίου μεταξύ λιγότερο κερδοφόρων κλάδων της οικονομίας σε κλάδους με υψηλότερη απόδοση κεφαλαίου και ευνοεί την τάση εξίσωσης της κερδοφορίας των πιο διαφορετικών οικονομικών δραστηριοτήτων, και δημιουργεί ένα σύστημα διαχείρισης επιχειρηματικού κινδύνου για κάθε μορφή οικονομικής δραστηριότητας, κυρίως μέσω των παραγώγων χρηματοπιστωτικών προϊόντων.

Στην καρδιά αυτού του συστήματος, στα χρόνια του νεοφιλελευθερισμού και των απελευθερωμένων παγκόσμιων αγορών, βρίσκεται η διαχείριση κινδύνου έναντι του ενδεχόμενου να μην επιτευχθεί η προσδοκώμενη κερδοφορία. Ο κίνδυνος προέρχεται από το γεγονός ότι τα χρηματοοικονομικά προϊόντα, όπως και το χρήμα, αποτελούν δικαίωμα επί της μελλοντικής παραγωγής, δικαίωμα επί του μελλοντικού εισοδήματος που μπορεί να παραχθεί ή να μην παραχθεί από την παραγωγή εμπορευμάτων (υλικών ή υπηρεσιών) ως κέρδος. Προέρχεται, δηλαδή, ο κίνδυνος από το γεγονός ότι δεν υπάρχει τίποτα στον τρόπο με τον οποίο παράγονται τα κέρδη (η υπεραξία) που να εγγυάται ότι τα κέρδη αυτά όντως θα παραχθούν. Από όπου και απορρέει η ανάγκη διαχείρισης του κινδύνου έναντι του ενδεχομένου μη επαρκούς αξιοποίησης των κεφαλαίων.

Ασκώντας διαχείριση του κινδύνου, το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο επιβλέπει την αποφασιστικότητα με την οποία οι κυρίαρχες τάξεις κάθε εθνικού κοινωνικού σχηματισμού αντιμετωπίζουν τα εργατικά συνδικάτα, απορρυθμίζουν την αγορά εργασίας και μειώνουν το μερίδιο των μισθών στο ΑΕΠ. Εάν οι «αγορές» σχηματίσουν την εντύπωση ότι οι συνθήκες που επικρατούν σε μια χώρα δεν διασφαλίζουν το μέσο κέρδος ή ότι η επικινδυνότητα είναι αυξημένη ή ότι ο κόσμος της εργασίας δεν υπομένει καρτερικά τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις και τις μειώσεις των μισθών, τιμωρούν την εν λόγω χώρα, είτε με μαζική εκροή κεφαλαίων, είτε με άνοδο των επιτοκίων, είτε με όποιον άλλον πρόσφορο τρόπο. Πρόκειται για μια υπερεθνική κυριαρχία του κεφαλαίου επί της εργασίας, για έναν

μηχανισμό πειθάρχησης των εργαζόμενων τάξεων στις απαιτήσεις της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας.

Η εργασία, όμως, οργανώνεται κατεξοχήν σε εθνικό επίπεδο και ο εθνικός κοινωνικός σχηματισμός αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο αναμέτρησης των δυνάμεων της εργασίας με τον αντίπαλο, άρα και τον κατεξοχήν χώρο παραγωγής αβεβαιότητας για το χρηματιστικό κεφάλαιο και τελικά για το συνολικό κεφάλαιο.

Το χρηματιστικό κεφάλαιο, λοιπόν, είναι οργανικό και λειτουργικό στοιχείο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Παλαιότερα, η λειτουργία του αποτελούσε την βάση για την συγκρότηση μιας ξεχωριστής μερίδας της αστικής τάξης. Σήμερα, όμως, κάτοχοι χρηματιστικού κεφαλαίου είναι ακόμη και οι βιομηχανικές και οι εμπορικές επιχειρήσεις, ιδιαίτερα όταν είναι μεγάλοι μεγέθους. Όπως είχε δείξει ο Λένιν από παλιά, έχει επέλθει η συγχώνευση της χρηματιστικής με την παραγωγική μερίδα της αστικής τάξης. Όταν, επομένως, αναφερόμαστε στο χρηματιστικό κεφάλαιο, σε τελευταία ανάλυση αναφερόμαστε στο συνολικό κεφάλαιο.

Εάν η οικονομική κρίση έχει ως θεμελιώδη αιτία μίαν απαίτηση του χρηματιστικού κεφαλαίου επί του μελλοντικού ΑΕΠ, στην οποία η πραγματική οικονομία δεν κατορθώνει να ανταποκριθεί, τότε, υπάρχουν δύο λύσεις: είτε η πραγματική οικονομία θα πρέπει να μεγεθυνθεί με εντυπωσιακούς ρυθμούς αύξησης, είτε η απαίτηση του χρηματιστικού κεφαλαίου επί των μελλοντικών εισοδημάτων να απαξιωθεί, έστω εν μέρει. Τα στελέχη της κυβερνώσας τάξης σε ολόκληρη την Ευρώπη προτείνουν μία πολιτική που δεν οδηγεί σε καμία από τις δύο παραπάνω λύσεις: αφενός μεν δεν επιτρέπει, η πολιτική αυτή, την απαξίωση των απαιτήσεων του χρηματιστικού κεφαλαίου διατηρώντας με κάθε θυσία άθικτο το χρηματοπιστωτικό σύστημα, αφετέρου δε, προκειμένου να διασφαλιστούν τα συμφέροντα του χρηματιστικού κεφαλαίου ασκείται μια πολιτική δημοσιονομικής πειθαρχίας που οδηγεί στην περαιτέρω καθήλωση της πραγματικής οικονομίας σε χαμηλούς ρυθμούς συσσώρευσης παραγωγικού κεφαλαίου.

Πέραν της αναποτελεσματικότητας αυτής της πολιτικής που ασκείται έχει σημασία και η ηθική πλευρά του ζητήματος, διότι το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο που έχει φέρει την παγκόσμια οικονομία, και μαζί με αυτήν τις ζωές μας, σε καθεστώς μέγιστης αβεβαιότητας, σήμερα δεν τιμωρείται, αλλά αποζημιώνεται από τις εργαζόμενες τάξεις έναντι των οποίων θα έπρεπε να απολογηθεί.

Η ασκούμενη στην Ευρώπη πολιτική αποσκοπεί να πεισθούν οι διεθνείς χρηματιστικές αγορές για τις θετικές προοπτικές των δημόσιων οικονομικών των εθνικών οικονομιών, ώστε να υπάρχουν λογικοί όροι δανεισμού του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Πρόκειται για μια πολιτική ύφεσης και επίδειξης ισχύος έναντι των φορολογουμένων, δηλαδή κυρίως των εργαζομένων, για να βελτιώσουμε την εικόνα της χώρας “στις αγορές”. Η πολιτική της ύφεσης θα έχει και διάρκεια, διότι θα επιδιώξει, σε ολόκληρη την Ευρώπη, να επιτύχει πρωτογενή πλεονάσματα στον κρατικό προϋπολογισμό επί σειρά ετών. Θα μπορέσει έτσι το κράτος να αποπληρώσει τα χρέη του προς τους μεγάλους πιστωτές του

που είναι οι τράπεζες, και τελικά το συνολικό κεφάλαιο, συλλέγοντας πόρους με διαρκώς αυξανόμενη πίεση επί των εισοδημάτων της εργασίας.

Έτσι, το κεφάλαιο, με την μορφή των τραπεζών και του χρηματιστικού κεφαλαίου γενικότερα, δεν τιμωρείται για την κρίση που προκάλεσε, αλλά αποζημιώνεται από αυτούς στους οποίους θα έπρεπε να λογοδοτήσει.

Στα υφεσιακά αποτελέσματα της κρατικής διαχείρισης του χρέους και των δημοσίων ελλειμμάτων στην Ευρώπη, προστίθεται και μια σειρά παραγόντων που ευνοούν την ύφεση στις προηγμένες οικονομίες της Ευρώπης και της Αμερικής:

Πρώτον, ο αυξανόμενος δανεισμός, που αποτέλεσε την κυριότερη κινητήρια δύναμη της οικονομικής μεγέθυνσης επί εικοσαετία, δεν φαίνεται πιθανό να αναλάβει τον ίδιο ρόλο και στο μέλλον (παρά τις προσπάθειες των τραπεζών να καινοτομήσουν με νέα χρηματοοικονομικά προϊόντα). Τα νοικοκυριά ακολουθούν μακρά πορεία αποπληρωμής του χρέους τους. Το ίδιο ισχύει στις επιχειρήσεις του μη χρηματοπιστωτικού τομέα. Δεύτερον, η εξωτερική ζήτηση δεν μπορεί να εμπνέει ιδιαίτερη αισιοδοξία στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ καθώς οι χώρες της Ασίας συνεχίζουν την ανάπτυξη τους αυξάνοντας την εσωτερική ζήτηση κυρίως για φθηνά προϊόντα που παράγουν οι ίδιες. Εάν, ωστόσο, οι χώρες αυτές μπορούσαν να αυξήσουν την ζήτηση που απευθύνουν στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ, οι συνθήκες για την πορεία της παγκόσμιας οικονομίας θα ήταν κατά πολύ ευνοϊκότερες. Τρίτον, οι επιχειρήσεις του μη χρηματιστικού τομέα, προκειμένου να υπερασπιστούν την κερδοφορία τους, προσπαθούν να μειώσουν τις αμοιβές εργασίας. Επειδή, όμως, ο πληθωρισμός κινείται τώρα σε χαμηλά επίπεδα, οι επιχειρήσεις επιδιώκουν τη μείωση, όχι απλώς των πραγματικών αποδοχών, αλλά των ονομαστικών αποδοχών. Τίθεται, έτσι, σε δοκιμασία η ακαμψία των ονομαστικών μισθών, η οποία λειτουργεί ως «άγκυρα» για την οικονομία επειδή δημιουργεί ένα επίπεδο αντίστασης στη μείωση της αγοραστικής δύναμης των μισθών και της συνολικής καταναλωτικής ζήτησης. Τέταρτον, τα προβλήματα ρευστότητας και μειωμένης ζήτησης οδηγούν έναν αυξανόμενο αριθμό επιχειρήσεων του μη χρηματοπιστωτικού τομέα στην πτώχευση και έναν αυξανόμενο αριθμό εργαζομένων στην ανεργία. Μέσω αυτής της διαδικασίας καταστροφής, όχι μόνον μειώνεται περαιτέρω η ζήτηση, αλλά μειώνονται -και αυτό είναι το χειρότερο- το επίπεδο της δυνητικής παραγωγής, το απόθεμα παγίου κεφαλαίου, οι γνώσεις και οι δεξιότητες του εργατικού δυναμικού. Πέμπτον, μέσα σε τέτοιες συνθήκες, είναι φυσικό να μειώνονται θεαματικά, σε όλες τις χώρες, και οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου του ιδιωτικού τομέα.

Η σημερινή συγκυρία χαρακτηρίζεται, λοιπόν, από την ταυτόχρονη παρουσία περισσότερων παραγόντων που ευνοούν την παράταση της οικονομικής κρίσης, κάθε ένας ξεχωριστά και όλοι μαζί σε αλληλεξάρτηση και η ύφεση θα μετατραπεί σε μια σωρευτική διαδικασία αυτοτροφοδοτούμενης επιδείνωσης. Καταρχήν από την πλευρά της ζήτησης: Η συνολική ζήτηση θα επηρεαστεί στην πρώτη φάση της "εσωτερικής υποτίμησης" από τις μειώσεις των μισθών. Προφανώς, ο αυξανόμενος δανεισμός των μισθωτών κατά την περίοδο που προηγήθηκε της χρηματοπιστωτικής κρίσης είχε επιτρέψει σε σημαντικό βαθμό την

αποσύνδεση των μισθών από την ιδιωτική κατανάλωση. Από την στιγμή, όμως, που η χρηματοπιστωτική κρίση οδήγησε σε μείωση του δανεισμού, η αγοραστική δύναμη των μισθών έχει ανακτήσει τον σημαντικό της ρόλο στην διαμόρφωση της ζήτησης. Η μείωση των μισθών επιφέρει, λοιπόν, μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτή η αρχική μείωση επηρεάζει αρνητικά την συνολική ζήτηση και μέσω αυτής τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. Οι επενδύσεις επηρεάζονται αρνητικά από τον χαμηλό βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού στην διάρκεια της εσωτερικής υποτίμησης: επενδύουν λιγότερο όταν αργεί το παραγωγικό τους δυναμικό σε μεγάλο βαθμό. Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης θα μειωθεί, η ανεργία θα αυξηθεί και θα μειώσει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος θα αρχίζει από την αρχή.

Εξάλλου, η οικονομία δεν είναι ένα λάστιχο που μπορούμε να το τεντώσουμε και όταν το αφήσουμε να επανέλθει στην αρχική του κατάσταση. Μια οικονομία που έχει υποστεί παρατεταμένη μείωση της ζήτησης δεν επανέρχεται στην αρχική της κατάσταση όταν αυξήσουμε, κάποτε, την ζήτηση, διότι, έχει εν τω μεταξύ υποστεί μια σειρά καταστροφών το παραγωγικό και το εργατικό δυναμικό της. Η παρατεταμένη μείωση της ζήτησης επιδρά στην πλευρά της προσφοράς: θα καταστρέψει ένα μέρος του κεφαλαιακού αποθέματος καθώς θα πτωχεύσουν σειρά επιχειρήσεων και ένα μέρος του εργατικού δυναμικού θα απολέσει τις γνώσεις του και τις δεξιότητές του. Αυτό σημαίνει ότι θα μειωθεί ο μέγιστος δυνατός ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας. Η κάθοδος θα συνεχίζεται έως ότου η εξωτερική ζήτηση, οι καθαρές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών αναλάβουν τον ρόλο του κινητήρα της οικονομίας χάρη στις μειώσεις του κόστους εργασίας και στις μειώσεις των τιμών των εγχωρίως παραγομένων προϊόντων (δηλαδή χάρη στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής). Μπορεί, ωστόσο, να αναρωτηθεί κάποιος πόσα χρόνια θα χρειαστούν έως ότου η οικονομία ανακάμψει μέσα από τις στάχτες της ως εξαγωγική δύναμη. Η Γερμανία που εφάρμοσε μια πολιτική εσωτερικής υποτίμησης, και είναι παγκόσμια εξαγωγική ισχύς, χρειάστηκε μια δεκαετία.

Στο σημείο αυτό, βέβαια, μπορεί κάποιος να αντιτάξει την λογική του οικονομικού δαρβινισμού περί εκκαθάρισης των μη ανταγωνιστικών κεφαλαίων και των μη ανταγωνιστικών ανθρώπων ώστε η οικονομία να βρει, τελικά, έναν καινούργιο δρόμο υψηλών επιδόσεων μέσω μιας διαδικασίας "δημιουργικής καταστροφής". Αναμφισβήτητα, αυτό μπορεί να συμβεί, πλην όμως, μετά από μία ή δύο δεκαετίες, όταν οι ασθενέστερες κοινωνικές τάξεις θα έχουν προσφερθεί θυσία στον Μολώχ της ανταγωνιστικότητας.

Μπορούμε, βεβαίως, απέναντι σε αυτήν την πολιτική της "ελεγχόμενης δημιουργικής καταστροφής" που οργανώνει η άρχουσα τάξη της Ευρώπης, να προτείνουμε εναλλακτικές λύσεις για την αντιμετώπιση της κρίσης. Εάν, όμως, δεν αναπτυχθούν μαζικά τα κινήματα, θα πρόκειται για ασκήσεις επί χάρτου.